

„TERAZ MIESZKAM W ŁODZIE” I „JA STUDIOWAM PO POLSKU”, CZYLI PIERWSZE LEKCJE I PIERWSZE BŁĘDY HISZPANÓW UCZĄCYCH SIĘ JĘZYKA POLSKIEGO

SŁOWA KLUCZOWE: NAUCZANIE JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO, BŁĄD JĘZYKOWY, HISZPANIE, POCZĄTKOWY OKRES NAUKI

1. WSTĘP

Temat poprawności językowej jest podejmowany od lat przez wielu badaczy. Przedmiotem ich zainteresowania stają się różne rodzaje tekstów mówionych i pisanych, ich zgodność z obowiązującą normą językową, obecność walorów estetycznych, naruszanie zasad etyki słowa, w końcu usterki czy błędy językowe. Błąd językowy to bowiem jedno z podstawowych pojęć kultury języka [Porayski-Pomsta 1994: 55].

Błędy językowe, czyli nieuświadomione odstępstwa od normy językowej, to zjawiska niezwykle powszechne, które zdarzają się chyba we wszystkich sytuacjach komunikacyjnych. Towarzyszą tak rodzimym użytkownikom języka polskiego, jak uczącym się go jako języka obcego. Celem artykułu jest analiza błędów językowych popełnianych przez Hiszpanów podczas pierwszych tygodni nauki języka polskiego. Materiał poddany analizie został wyekscerpowany z prac napisanych przez studentów. Były to dwa rodzaje źródeł: praca domowa zadana studentom po czwartej lekcji realizowanej zgodnie z programem podręcznika *Hurra!!! Po polsku 1* [Małolepsza, Szymkiewicz 2010], polegająca na opisanu swojej rodziny oraz test pisany przez nich w trakcie zajęć po piątej lekcji. W teście brane pod uwagę były odpowiedzi do poleceń: „Proszę opisać swoją rodzinę”, „Proszę odpowiedzieć na pytania zgodnie z przykładem”. Pytania te to m.in. „Co teraz robisz?”, „Jak masz na imię?”, „Jak się nazywasz?”, „Skąd jesteś?”, „Gdzie mieszkasz?”, „Co robisz?”

To jasne, że mechanizm powstawania błędów językowych bywa bardzo złożony [Porayski-Pomsta 1994: 58]. Nasuwa się jednak pytanie, co leży u ich źródła: czy

odstępstwa od normy językowej są wynikiem niedostatecznej sprawności językowej, braku kompetencji, nieprawidłowej strategii uczenia się, czy interferencji zewnętrznej językowej. Może decydują o nich inne przyczyny, takie jak: stres, dekoncentracja, zmęczenie, a w efekcie utrata lub ograniczenie autokontroli ucznia [Porayski-Pomsta 1994: 58]. Niepewność potęguje fakt, że „na różnych etapach opanowania języka należy oczekiwać różnego typu błędów” [Szulc 1982: 263]. Nie jest także jasne, czy błędy językowe to integralny element nauki języka, który może świadczyć o postępach studenta, czy wady, które należy szybko wyeliminować. Trudno ustalić przyczynę błędów i trudno wskazać najlepszy sposób reagowania na nie. Wszelkie odstępstwa od normy językowej należy jednak badać i na podstawie tej analizy ustalić, z jakimi problemami zmagają się cudzoziemcy podczas pierwszych lekcji nauki języka polskiego oraz na jakich płaszczyznach języka popełniają błędy językowe.

Analizując błędy językowe popełniane przez cudzoziemców w trakcie pierwszych lekcji języka polskiego, warto najpierw odnieść się do przedmiotu i zakresu nauczanego materiału. Trzeba podkreślić, że w przypadku nauczania języka polskiego jako obcego nie istnieje podstawa programowa, której realizowanie przez lektora jest obligatoryjne. Nauczyciel glottodydaktyk dokonuje subiektywnego wyboru zagadnień podejmowanych na kolejnych lekcjach na podstawie własnych doświadczeń, merytorycznej wiedzy z zakresu metodyki nauczania języka polskiego jako obcego, znajomości wymogów i standardów określanych na różnych poziomach zaawansowania językowego zawartych w *Europejskim systemie opisu kształcenia językowego* [2001]. Lektor bazuje zwykle na programie nauczania wybranego podręcznika. Zarówno w ujęciach teoretycznych poświęconych dydaktyce języka polskiego jako obcego, jak i w praktyce nauczania, istnieje powszechna zgoda co do przedmiotu pierwszych zajęć. I tak cudzoziemcy w pierwszych dniach czy tygodniach nauki języka poznają alfabet oraz formuły powitalne i pożegnalne; uczą się, w jaki sposób przedstawiać się, wyrażać własne samopoczucie oraz pytać o nie innych; odmieniają czasowniki, np. *być, mieć, mieszkać*; wzbogacają słownictwo o rzeczowniki związane z rodziną, zawodami, zajęciami, hobby, o liczebniki (zwykle do 100). Poznają przymiotniki opisujące wygląd i charakter; przysłówki określające częstotliwość. Po piątej lekcji znają podstawowe struktury gramatyczne, stosują konstrukcje zdań z mianownikiem, biernikiem i narzędnikiem, mówią, co lubią robić i poznają synonimię składniową.

To, w jaki sposób, w jakim stopniu i w jakim tempie cudzoziemcy opanowują nasz język, słowem – osiągnięcie kompetencji językowej – jest determinowane wieloma czynnikami. Powszechnie sądzi się, że na jakość uczenia się języków obcych mają wpływ np.: wiek, płeć, motywacja, środowisko, czynniki psychologiczne, w tym: osobowość, temperament, inteligencja, zdolności, ambicja i in. „Zupełnie inaczej przyswaja wiedzę ktoś, kto po raz pierwszy ma do czynienia z nowym językiem, a inaczej ktoś, kto zna np. język rosyjski czy słowacki albo zna kilka języków tzw. zachodnich, a jeszcze inaczej osoby polskiego pochodzenia” [Lipińska 2006: 27]. Z tego względu istotne wydaje się przybliżenie sylwetek grupy studentów, którzy uczą się języka polskiego. W tym przypadku byli to Hiszpanie w wieku 31–34 lat, inżynierowie, wykonawcy trasy S8. Pracowali razem z inżynierami

polskimi. W większości znali język angielski. Byli hiszpańskojęzyczni, posługiwali się dialektem katalońskim i kastylijskim. Z językiem polskim mieli do czynienia pierwszy raz.

Mówiąc o błędach Hiszpanów podczas nauki języka polskiego, należy odnieść się do ich rodzimego języka. Nawet najogólniejsza charakterystyka języka hiszpańskiego jest o tyle istotna, o ile zakłada się, że na proces kształcenia językowego ma wpływ także interferencja zewnątrzjęzykowa. Język hiszpański należy do grupy języków romańskich i jest używany w Hiszpanii, Ameryce Pd. (oprócz Brazylii) i Środk., częściowo w Afryce, USA, na Filipinach. Ma on wiele dialektów, m.in. andaluzyjski, aragoński, asturyjski, leoński i galicyjski [Damm 2000: 92]. Badacze zajmujący się gramatyką kontrastywną polsko-hiszpańską wskazują, że jedną z cech, która typologicznie odróżnia języki słowiańskie od romańskich, jest w przypadku tych pierwszych: istnienie kategorii aspektu i przypadku, drugich zaś: rozbudowany system temporalny i rodzajnik [Nowikow 2005: 78]. Co ważne, w języku hiszpańskim nie istnieje deklinacja, toteż liczba zgromadzonych przykładów pokazała, że błędy fleksyjne należą do najczęściej popełnianych przez studentów latynoskich uczących się języka polskiego. Błędy fleksyjne, czyli te naruszające normę w zakresie odmiany wyrazów, staną się więc przedmiotem tej pracy.

Literatura przedmiotu, opisująca pojęcie błędu językowego, dostarcza wiele ich różnorodnych klasyfikacji. Typologię błędów językowych w tej pracy przejęto za Andrzejem Markowskim i rozpatrywano w kontekście:

a) wyboru niewłaściwej postaci wyrazu i w konsekwencji niewłaściwego wzorca odmiany;

b) wyboru niewłaściwej końcówki fleksyjnej;

c) nieodmieniania wyrazu, który ma wzorzec deklinacyjny [*Wielki słownik poprawnej polszczyzny* 2004: 1553]. Tę uniwersalną klasyfikację, możliwą do stosowania w badaniach błędów językowych popełnianych tak przez rodzimych użytkowników języka, jak i obcokrajowców, uznano za odpowiednią i wystarczającą, by sprostać wymogom rzetelności i jasności opisu.

2. WYBÓR NIEWŁAŚCIWEJ POSTACI WYRAZU I NIEWŁAŚCIWEGO WZORCA ODMIANY

Do tej grupy należą błędy spowodowane użyciem niezgodnej z normą językową postaci wyrazu oraz zastosowaniem niewłaściwego wzorca odmiany. Błędy te zostały zaklasyfikowane do jednej grupy, ponieważ często występują jednocześnie: użycie niewłaściwej postaci wyrazu pociąga za sobą wybór niewłaściwego wzorca deklinacyjnego. Należą tu przykłady nieprawidłowego stosowania przez Hiszpanów form rzeczowników i czasowników.

Wśród błędów związanych z niewłaściwym użyciem postaci wyrazu największą grupę reprezentują przykłady związane z **fleksją czasownika**. Zanotowano tu następujące błędy.

Czekę! Na razie! [Czekam! Na razie!]¹

Ja studiowam po polsku. [Ja studiuję po polsku]

Mam na imię Ismael, mam 24 lat² i pracujam rysownik. [Mam na imię Ismael, mam 24 lata i pracuję jako rysownik]

Ja lubiam oglądać telewizję. [Ja lubię oglądać telewizję]

Pracujem w Polsce. [Pracuję w Polsce]

Lubiem grać w tenisa. [Lubię grać w tenisa]

(...) oni jestą ortopedami. [Oni są ortopedami]

Podane przykłady błędów są egzemplifikacją mieszania przez cudzoziemców koniugacji czasowników. W utworzonych przez nich formach tych części mowy istnieją końcówki fleksyjne zgodne z systemem języka polskiego i właściwe dla osoby, jednak dodane do niewłaściwych czasowników tworzą błędy językowe. Czasownik *czekę* stanowi analogię do koniugacji *-ę, -esz* czy *-ę -isz/-ysz*, gdzie należą czasowniki, takie jak (właściwe pierwszej osobie liczby pojedynczej): *lubię, chcę, piszę, słyszę*. *Studiowam, pracujam* to błędy utworzone na wzór czasowników koniugacji *-am, -asz*, takich jak: *mam, mieszkam, czytam*. Użyte przez Hiszpanów formy *pracujem, lubiem* to wynik przeniesienia końcówek fleksyjnych z koniugacji *-em -esz*, jakie są właściwe czasownikom: *umiem, wiem, jem*. Forma *jestą* to z kolei wynik dążenia studentów do regularności w odmianie czasownika *być* – najczęstszego w polszczyźnie i osobliwego, który nie tworzy analitycznej formy dla trzeciej osoby liczby mnogiej.

Drugie pod względem częstości występowania były błędy polegające na użyciu nieprawidłowego wzorca odmiany związane z **fleksją rzeczownika**. Do tej grupy należą przykłady:

Oskar jest dentystem. [Oskar jest dentystą]

Mam na imię Aina (...) Jestem inżynierą. [Mam na imię Aina (...) Jestem inżynierem]

[ona] (...) ma 38 lat i pracuje jako inżynierka. [Ma 38 lat i pracuje jako inżynier]

Użyte przez Hiszpanów we właściwych przypadkach – narzędniku formy *jest dentystem* i *jest inżynierą* oraz mianowniku – *jako inżynierka*, to błędy spowodowane zastosowaniem nieprawidłowej postaci rzeczowników *dentysta* i *inżynier* jako *dentyst, inżyniera* i *inżynierka*. *Dentysta* został prawdopodobnie uznany przez studentów za rzeczownik rodzaju żeńskiego ze względu na charakterystyczną końcówkę fleksyjną *-a*. Student, który popełnił ten błąd, usunął zatem *-a*, a następnie odmienił zgodnie ze wzorcem deklinacyjnym rzeczowników rodzaju męskiego. *Inżynier*

¹ W pierwszej kolejności podawane są przykłady błędów popełnianych przez obcokrajowców. Obok nich, w nawiasach, znajdują się korekty tych zdań.

² W cytowanych przykładach występuje niejednokrotnie wiele błędów. Ze względu na to, że są to inne rodzaje błędów niż te akurat omawiane, nie są one poddawane analizie. Komentarze dotyczą błędów zaznaczonych podkreśleniem.

to rzeczownik rodzaju męskiego, który obsługuje desygnaty mężczyzny i kobiety. Studenci pozbawieni tej wiedzy utworzyli osobną formę dla rodzaju żeńskiego, dodając końcówkę fleksyjną *-ka* – *inżynierka*. Forma *inżyniera* zdaje się natomiast być kalką hiszpańskiego *ingeniera* (w języku hiszpańskim istnieją określenia *ingeniero* – mężczyzna inżynier i *ingeniera* – kobieta inżynier). Problemy Hiszpanów, związane z nazywaniem po polsku wykonawców zawodów, mogą mieć złożone podłoże. Niewątpliwie wpływa na nie fakt, że w języku hiszpańskim w przypadku rzeczowników, mających tę samą formę dla mężczyzn i kobiet, którzy wykonują daną funkcję czy zawód (*economista*, *dentista*, *taxista*, *artista*, *periodista*), określenie rodzaju następuje za pomocą rodzajników: *el*, *la*, czego nie ma w języku polskim.

3. WYBÓR NIEWŁAŚCIWEJ KOŃCÓWKI FLEKSYJNEJ

Charakterystycznymi błędami fleksyjnymi popełnianymi przez Hiszpanów uczących się języka polskiego jako obcego było także stosowanie niewłaściwej końcówki fleksyjnej. Błędy te w znaczącej większości dotyczyły **fleksji rzeczownika**. Zanotowano tylko jeden przykład wyboru niewłaściwej końcówki fleksyjnej dla czasownika. Te odstępstwa od normy językowej reprezentują przykłady:

Ja mieszkam w Łodzie. [Mieszkam w Łodzi]

Pracuję w Łaskie. [Pracuję w Łasku]

Teraz mieszkam w Łodzie. [Teraz mieszkam w Łodzi]

Pracuję w domo. [Pracuję w domu]

Po południu muszę robić zakupe. [Po południu muszę zrobić zakupy]

Nasz camper jest małym domem: ma małą kuchną, mały wc, normalny krzesły i normalny stół. [Nasz camper jest małym domem: ma małą kuchnię, mały WC, normalne krzesła i normalny stół]

Oni mieszka w Matadepera obok Barcelona. [Oni mieszkają w Matadeperze obok Barcelony]

Trudno jednoznacznie wskazać przyczynę powtarzających się błędów *Łodzie* oraz *domo*, ale ważny jest fakt, że dotyczą miejscownika, czyli przypadku jeszcze nieznanego studentom. Zdecydować mogły względy fonetyczne i fakt, że Łask czy Łódź niełatwo wymówić także studentom latynoskim. Być może zatarła się u nich różnica fonetyczna między *Łodzie* a *Łodzi*. Niepoprawna końcówka fleksyjna zastosowana w rzeczowniku *zakupe* zamiast *zakupy* oraz *krzesły* zamiast *krzesła* jest także przykładem niedostatecznej kompetencji językowej studentów, odnoszącej się tutaj do deklinacji liczby mnogiej rzeczowników nieżywotnych. Niepoprawna końcówka fleksyjna w wyrazie *kuchną* zamiast *kuchnię* być może jest efektem mieszania przypadków: narzędnika z biernikiem. Student dodał końcówkę fleksyjną *-ą* charakterystyczną dla rzeczowników rodzaju żeńskiego w liczbie pojedynczej zamiast *-ę*.

4. NIEODMIENIANIE WYRAZU, KTÓRY MA WZORZEC DEKLINACYJNY

Błędy polegające na nieodmienianiu wyrazów, które mają swój wzorzec deklinacyjny, to najczęstsze błędy popełniane przez opisywaną w pracy grupę Hiszpanów. Ich przyczyną jest prawdopodobnie interferencja zewnątrzjęzykowa i fakt, że w języku hiszpańskim nie ma deklinacji. Błędy fleksyjne należące do tej grupy można podzielić ze względu na przypadki, których studenci nie użyli, a powinni. Niezwykle często unikali użycia **narzędnika**, chociaż przypadek ten był jednym z pierwszych, który poznali.

Moja matka ma sześćdziesiąt lat i jest emerytka. [Moja matka ma sześćdziesiąt lat i jest emerytką]

On jest aktor. [On jest aktorem]

Jestem inżynier. [Jestem inżynierem]

Mój ojciec ma na imię Gabriel, on ma 62 lata, jest taksówkarz i pracuje w Terrassa. [Mój ojciec ma na imię Gabriel, ma 62 lata, jest taksówkarzem i pracuje w Terassie]

Moja matka ma na imię Emily i jest nauczycielka. [Moja matka ma na imię Emily i jest nauczycielką]

Mój bratanek Xavi ma 1 rok, on jest dziecko. [Mój bratanek Xavi ma rok, jest dzieckiem]

Moja siostra Noelia ma 30 lat i pracuje w szpitalu, ona jest lekarka. [Moja siostra Noelia ma trzydzieści lat i pracuje w szpitalu, jest lekarką]

Ona jest nauczycielka, ale nie pracuje. [Ona jest nauczycielką, ale nie pracuje]

Mój dziadek jest emeryt. [Mój dziadek jest emerytem]

(...) i interesuje się astronomia i lubię być z mój syn Alex. [(...) i interesuję się astronomią, i lubię być z moim synem Alexem]

Ona jest inteligentna kobieta. [Ona jest inteligentną kobietą]

Ona jest ładna mama. [Ona jest ładną mamą]

On jest miłe dziecko. [On jest miłym dzieckiem]

Ja lubie chodzić po ogrodzie z rodzina, a spędzać czas z mój teleskop. [Lubię chodzić po ogrodzie z rodziną i spędzać czas z moim teleskopem]

Ona ma 59 lat i jest gospodyni domowa. [Ona ma pięćdziesiąt dziewięć lat i jest gospodynią domową]

[on] Jest ekonomista ale jest bezrobotny. [Jest ekonomistą, ale jest bezrobotny]

Moja siostra Noelia lubi jeździć samochód. [Moja siostra Noelia lubi jeździć samochodem]

Jesteśmy wielki rodzina. [Jesteśmy wielką rodziną]

Maite i Noelia lubią spotykać się z rodzina. [Maite i Noelia lubią spotykać się z rodziną]

Mój wujek Antonio jest kierowca. [Mój wujek Antonio jest kierowcą]

Wujek Kiku ma 61 lat i jest doctor. [Wujek Kiku ma sześćdziesiąt jeden lat i jest doktorem]

Studenci popełniali także błędy polegające na użyciu mianownika zamiast **biernika**, chociaż biernik był pierwszym przypadkiem, który poznali. Takie błędy reprezentują następujące przykłady:

Mam brat. [Mam brata]

Ja mam mał. [Mam męża]

Jose ma syn. [Jose ma syna]

Mój ojciec ma siostra. [Mój ojciec ma siostrę]

Ciopia Conxita ma mąż. [Ciopia Conxita ma męża]

W południe podczas przerwa jem kanapka. [W południe podczas przerwy jem kanapkę]

Moja siostra Ana lubi fotografia. [Moja siostra Ana lubi fotografię]

Moja żona lubi dobra muzyka. [Moja żona lubi dobrą muzykę]

[ja] Lubie czytać książki – szczególnie literatura hiszpańska. [Lubię czytać książki – szczególnie literaturę hiszpańską]

Berta ma mąż, on ma imię Pan. [Berta ma męża, ma na imię Pan]

Oni mają jedna córka. [Oni mają jedną córkę]

Zdarzało się, że Hiszpanie nie używali również **dopełniacza**. Błędy te znajdują swoje usprawiedliwienie – dopełniacz był jedynie wprowadzony, ale nie utrwalony w momencie pisania przez cudzoziemców prac, które są przedmiotem tych badań. Błędy polegające na używaniu mianownika zamiast dopełniacza reprezentują przykłady:

W południe podczas przerwa jem kanapka. [W południe podczas przerwy jem kanapkę]

Moja siostra Maite lubi chodzić do kino. [Moja siostra Maite lubi chodzić do kina]

Mój tata uczy informatyka. [Mój tata uczy informatyki]

Nie lubię japońskie kino. [Nie lubię japońskiego kina]

Studenci opisywani w tej pracy nie znali jeszcze **miejsownika**. Popełniali m.in. takie błędy:

Moja żona ma na imię Sonia (...), teraz mieszka w Hiszpania. [Moja żona ma na imię Sonia (...), teraz mieszka w Hiszpanii]

Ja mam 33 lata, mieszkam w Łódź. [Mam 33 lata, mieszkam w Łodzi]

Anna pracuje jako profesor na uniwersytecie³ w Barcelona. [Anna pracuje jako profesor na uniwersytecie w Barcelonie]

³ Zdarzają się poprawne użycia formy miejscownika.

Moja mama mieszka w Madryt. [Moja mama mieszka w Madrycie]

Mieszkam w Łódź na ulicy Piotrkowska 102. [Mieszkam w Łodzi na ulicy Piotrkowskiej 102]

Moja matka Pilaz ma 55 lata i pracuje w dom. [Moja matka Pilaz ma pięćdziesiąt pięć lat i pracuje w domu]

Bardzo lubie spotykać się z kolegami, ale teraz mieszkam w Łódź i oni są w Hiszpania. [Bardzo lubię spotykać się z kolegami, ale teraz mieszkam w Łodzi, a oni są w Hiszpanii]

Jestem inżynierem i pracuję w Łask. [Jestem inżynierem i pracuję w Łasku]

Na moje wakacje podróżuję po Polska. [W wakacje podróżuję po Polsce]

My pływamy w jeziro. [Pływamy w jeziorze]

5. PODSUMOWANIE

Analiza zgromadzonych błędów pokazała, że najbardziej kłopotliwą dla Hiszpanów częścią mowy był rzeczownik. Wiele błędów było wynikiem stosowania przez studentów niewłaściwej postaci wyrazu, a w efekcie także użycia niewłaściwego wzorca odmiany. Okazało się, że studenci mylili się w nazwach zawodów. Nie pamiętali, że są nazwy zawodów – rzeczowniki dwurodzajowe – które desygnują jako wykonawców zarówno mężczyzn, jak i kobiety (inżynier, doktor). Zapominali, że wśród nazw zawodów są także wyjątki i te zakończone na *-a* (dentysta, artysta, poeta) są rodzaju męskiego. W dużej liczbie przykładów dało się zaobserwować trudności w wyborze rodzaju gramatycznego. Zdarzały się błędy polegające na dodaniu niewłaściwej końcówki fleksyjnej. Niewłaściwą końcówkę fleksyjną Hiszpanie dodawali zwykle do rzeczowników występujących w formach przypadków, których dostatecznie nie opanowali lub nie znali. Dodawali albo końcówki fleksyjne nieistniejące w systemie języka polskiego, albo końcówki fleksyjne innego przypadku.

Błędami o największej frekwencji było jednak nieodmienianie wyrazów, które mają swój wzorzec deklinacyjny. Przyczyna tych błędów najprawdopodobniej tkwi w interferencji językowej i stosowaniu analogii – jeśli w języku hiszpańskim nie istnieje deklinacja, studenci hiszpańskojęzyczni nie używają jej w języku polskim. Wnioski płynące z przedstawionych w pracy przykładów błędów są zbieżne ze stanem badań wypracowanym przez lingwistów na przestrzeni lat. Anna Dąbrowska, przytaczając prace Janusza Kucharczyka o kłopotach fleksyjnych i składniowych studentów latynoskich, uczących się języka polskiego jako obcego, wypunktowała, że ich najczęstsze błędy dotyczą: fleksji rzeczownika, fleksji czasownika i składni [Dąbrowska 2009: 114]. Zdaje się, że o ile błędy językowe popełniane przez rodzimych użytkowników języka są sygnałami nowych tendencji rozwojowych języka [Cyran 1983: 9], o tyle odstępstwa od normy językowej w glottodydaktyce wskazują na potrzebę doskonalenia dydaktyki języka polskiego jako obcego i znajdują odzwierciedlenie w tworzeniu coraz to nowych materiałów dydaktycznych. Mają także wpływ na liczne badania procesów przyswajania języka polskiego jako drugiego.

BIBLIOGRAFIA

- CYRAN W. [1983], *O błędach językowych*, „Rozprawy Komisji Językowej” ŁTN, t. 28, s. 5–9.
- DAMM K. (red.) [2000], *Ludy i języki świata*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- DĄBROWSKA A. [2009], *Najczęstsze błędy popełniane przez cudzoziemców uczących się języka polskiego jako obcego*, [w:] *Opisywanie, rozwijanie i testowanie znajomości języka polskiego jako obcego. Materiały z konferencji sekcji glottodydaktycznej Stowarzyszenia „Bristol” Polskich i Zagranicznych Nauczycieli Kultury Polskiej i Języka Polskiego jako Obcego*, Seretny A., Martyniuk W., Lipińska E. (red.), Universitas, Kraków, s. 105–136.
- Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie, Council of Europe – CODN* [2001], Martyniuk M. (przekł.), Warszawa.
- LIPIŃSKA E. [2006], *Przyswajanie języka pierwszego a uczenie się języka obcego/ drugiego*, [w:] *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*, Lipińska E., Seretny A. (red.), Universitas, Kraków, s. 19–28.
- MAŁOLEPSZA M., SZYMKIEWICZ A. [2010], *Hurra!!! Po polsku I. Podręcznik studenta*, PROLOG Szkoła Języków Obcych, Kraków.
- NOWIKOW W., [2005], *Sobre las diferencias entre el sistema verbal del español y el del polaco: característica temporal*, „Paralelo” 50, nr 2, s. 78–83.
- PORAYSKI-POMSTA J. [1994], *Błędy językowe i ich rodzaje*, [w:] *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku*, Handke K., Dalewska-Greń H. (red.), SOW, Warszawa, s. 55–66.
- SZULC A. [1982], *Błąd językowy a dydaktyka języka obcego*, „Języki Obce w Szkole”, z. 5, s. 259–266.
- Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, 2004, Markowski A. (red.), Warszawa.